

אלף בית רש"י

לטטפת – טט בכתפי פת באפריקי

בגמרא במסכת סנהדרין דף ד ע"ב איתא והתניא {שמות יג-טז} לטטפת {דברים ו-ח} (בפרשת ואתחנן), לטטפת (בפרשת עקב) {דברים יא-יח} לטוטפות הרי כאן ארבע דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר אינו צריך טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים.

וברש"י ד"ה כתפי. שם מקום כשרולים לומר שתיים אומר טט: ואפריקי. נמי מקום וקורין לשתיים פת:

אריכות הלשון ברש"י אומרת דרשני, ואם נדייק היטב נוכל לפרט כאן טטפת (ארבע) דיוקים בלשון הזהב,

א. למה כיוון בדבריו "כשרוצים לומר" מדוע לא כתב בקצרה וכך אומרים שתיים.

ב. מדוע כתב "אומר" ולא אומרים.

ג. בשתי אופנים רש"י מחבר בין שני הדיבורים על ידי תוספת ה "ו" – ואפריקי (שאינו מלשון הגמרא) וכן שכותב "נמי" מקום וכו' שזה לכאורה מיותר להסביר שזה גם מקום, ומה גם שאם נתבונן בשתי המקומות הנוספים שמופיע עניין זה בגמרא בזבחים ובמנחות (כפי שיובא להלן) לא מפרש רש"י כלום על אפריקי ומסתפק במה שכותב על כתפי וממילא אפריקי יובן מאליו.

ד. מדוע משנה פעם נוספת את לשונו וכתב "וקורין" יכל להמשיך לנקוט באותו מטבע לשון ואומרים שתיים פת ובפרט אחרי שכתב "נמי" שזה מחבר את הכל ענין אחד.

ומכאן נבוא להתבונן על כל המשמעות של המילה לטוטפת בנוגע לתפילין בכלל והלימוד של רבי עקיבא למספר הבתים הפרשיות שבתפילין – ארבע,

בראשית הדברים הנה לפנינו לשון התוספות במנחות דף ל"ד ע"ב תוספות ד"ה לטוטפת. נראה דלשון טוטפת הוא הראש אצל המצח כמו טוטפת וסרביטים דפרק במה אשה (שבת ד' נז.) דהיינו כלילא שמקפת כל המצח א"נ נקראו טוטפות על שם שהם בראש בין העינים לשון הבטה כמו (מגילה דף יד:) שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין וכן ציץ לשון הבטה על שם שהוא למעלה מבין שתי ריסי עיניו ותפילין נראה לשון ויכוח כמו (סנהדרין דף מד.) ויפלל שעשה פלילות עם קונו על שם שהם עדות והוכחה שהשם נקרא עליו ויראים ממנו כגון דאמרינן לקמן (דף לה:) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' אלו תפילין שבראש. מ"ר. עכ"ד

ומכאן שלדברי תוספות פירוש המילה טוטפת הוא כלילא (תכשיט) שעל הראש המקפת כל המצח או הבטה ודרשת רבי עקיבא באה רק לידע מנין הבתים והפשיות שהן ארבע, וזה בתוספת להסבר הפשוט לכאורה של המילה, וכן פירש הרשב"ם שהוא מלשון תכשיט, והרמב"ן על התורה מסכים לפירוש זה שמשמעות המילה טוטפת – תכשיט שעל הראש, ומביא עוד פירוש וזה לשונו "ולטוטפות בין עיניך" - אין למלה הזאת משפחה ידועה אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום (יחזקאל כא ב) ועלימו תטוף מלתי (איוב כט כב) ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס (עמוס ט יג) יאמר שתעשה מיציאת מצרים על ידך אות ובין עיניך דבור יזל על שומעיו אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש "טוטפות" כמו שאמרו (שבת נז) לא בטוטפת ולא בסנבוטין ואמר רבי אבהו (שם) אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו וכו'.

את פירושו השני של הרמב"ן מביא גם רש"י בשם מנחם, וזה לשונו ולטוטפת בין עיניך תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים (סנהדרין ד) ומנחם חברו עם (יחזקאל כא) והטף אל דרום (מיכה ב) אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו:

אלא שאם נתבונן ברש"י נראה שבחר לפרש את הנאמר בגמרא טט בכתפי וכו' שענינו הוא לתרגם את המילה לטטפת למספר ארבע ותו לא, וכן נראה שרש"י בדברים (פרק ו פסוק ח) מפרש רק את פירוש זה בלבד וז"ל והיו לטטפת בין עיניך" - אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים: ואם כן הרי שרש"י בוודאי סבר שהפירוש הקרוב ביותר לפשוטו של מקרא הוא טט בכתפי שתיים וכו'.

ולהשלמת פירוש הדרש טטפת - טט בכתפי שתיים ופת באפריקי שתיים, שהתוצאה היא ארבע, נזדקק לדברי תוספות ונביאם כלשונם בשלשת המקומות:

בסנהדרין - ד"ה טט בכתפי שתיים. פי' בתיבה אחת רמז הכתוב ארבע בתים בין שתי הלשונות כתפי ואפריקי ומכיון דאשכחינן ליה בחד תיבה לית לן לרבוויי טפי א"נ הא דלא דרשינן בתים טובא משום דלא מצינו בתורה כתובים אלא בד' פרשיות וי"מ דלרבי עקיבא דל חד לגופיה ומשני טוטפות דריש ד' בתים לכל לשון שני טוט ושני פת:

בזבחים דף לז ע"ב - ד"ה טט בכתפי שתיים. וא"ת א"כ ליבעי תרי סרי בתי וי"ל כיון דמנין הוא אינך הוה להו כפרשה שנאמרה ונשנית ולא דמו לקרנות שאין המנין כתוב בפירוש

וה"ר יהודה מקורבי"ל מפרש דחז טטפת לגופיה ואינך תרתי אתו למנין בתים בלשון כתפי ובל' אפריקי:

במנחות דף לד ע"ב - טט בכתפי שתיים. להאי תנא לא אמרינן דליבעי י"ב בתים דמסתבר ליה שכתוב הכל בפסוק אחד דלא אשכחן בתורה שלא הוזכרו תפילין אלא בד' פרשיות יש גורסין טוט ומפרשין כי האי דאמרינן במו"ק (דף טז.) טוט אסר טוט שרי גבי שמתא היינו שני ת"ח אוסרין וב' אחרים יכולין להתיר ואין נראה דתרי לאו ב"ד נינהו אלא בתקיעת שופר איירי כדאמר התם בארבעה מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז אפיק שיפורא ושמתיה. מ"ר:

מסיכום דבריהם עולה הפשט בשתי דרכים: האחד - או שפעם אחת שכתוב "טטפת" משמש לגופו (תכשיט ?) ושתי הפעמים הנוספות שכתוב "טוטפת" כל אחד משמעותו שתיים שהם מתורגמים בשני הלשונות, והשני - ששלשת הפעמים שכתוב טוטפת כל פעם משמעותו ארבע, ואין לומר שיצטרכו לפי זה שתיים עשרה פרשיות כי הרי בתורה יש רק ארבע פרשיות שנכתב בהם ענין של אות על היד וטוטפת בראש אף שבמקום אחד נאמר זכרון במקום טטפת.

ומדבר זה שסיימנו בו תתעורר השאלה הבאה, דהרי מאחר וישנם ארבע פסוקים שמופיע ענין התפילין ובאחד כתוב זכרון הרי שגם התיבה לטוטפות צריכה לרמוז את ענין הזכרון כי היא הרי נאמרה בשווה לתיבה לזכרון, אמנם באם נפרש שטטפות הוא התכשיט אפשר לדחוק וליישב, ועיין ברמב"ן בהסברו שקושר בין תיבת לזכרון לטוטפות, אבל לדברי רש"י היוצאים מדברי הגמרא שטטפת הם מספר גרידה הרי שאין הסבר מניח את הדעת לקשור בין הדברים,

עוד יקשה לפי זה שהפסוק מוסבר כך והיה לאות על ידך ולארבע בין עיניך, נראה כחסר תיבה שהיה צריך לומר כך והיו לאות על ידך ולארבע אותות בין עיניך, ולחדד מעט את הדברים הרי הפסוק בפרשת קדש והיו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך יש קשר ברור בין היד לראש, ביד יש "אות" ובראש יש "זכרון", ששניהם פירושם סימן והם מילים נרדפות, משא"כ תכשיט שאינו נגזר מהמילים "אות" "סימן" "זכרון" "נס" "מופת" ועוד.

אחר שהובן שרש"י בכל זאת סבר שהפשוט הוא שטטפת זה טט בכתפי וכו' וכן לכאורה נראה גם מהגמרא במנחות שכך הוסבר שם שתפילין זה טטפת טט בכתפי וכו' (משא"כ בגמרות סנהדרין וזבחים שהובא ענין זה בנוגע לסברת המחלוקת אם יש אם למקרא או למסורת) והגמרא היתה צריכה להסביר את ענין משמעות תכשיט כנאמר במסכת שבת, וזה אומר דרשוני, ועוד ראיה שאין הגמרא סוברת שטוטפת משמעותו תכשיט הרי קא חזינן

בעירובין דף צה ע"ב בסוגית המוצא תפילין שמכניסם דרך מלבוש ובהסבר רש"י שרק במקומם זה יכול לראות כמלבוש ותכשיט משא"כ שלא במקומם זה נראה כמשאוי ומדוע לא כתבה שם הגמרא והרש"י במפורש שתפילין הן הן תכשיט כשם טוטפת, ואם כן נשאלת השאלה מדוע התורה לא מצאה דרך אחרת לכתוב שם התפילין - טוטפת שמשמעותו וענינו ארבע פרשיון שבתפילין בלשון כתפי ואפריקי ולא כתבה בלשון הקודש - ארבע,

את שאילה זו מנסה לתרץ הט"ז בספרו דברי דוד על רש"י עה"ת דברים (שם)

והיו לטטפת כו', טט בכתפי שתים. אין הפשט שהתורה תדבר בלשון כתפי ובלשון אפריקי ח"ו לומר כן, אלא טט היא לשון הקודש אלא שאין אנו יודעים פירושו ואמרינן כיון שמצינו בלשון כתפי ואפריקי שטט הוא שתים ופת היא שתים אמרינן דגם בלשון הקודש הוא כן, וכן מצאנו בהרבה מקומות שיש בלשון הקודש ובלשון לעז פירוש אחד עכ"ל

וכעין זה איתא בשל"ה בכללי התלמוד (יד) כלל פה קדוש אות שפה. "כשתראה בדברי רבותינו ז"ל שמפרשים תיבה ואומרים שכן הוא לשון יוני או לשונות אחרים של גוי, כגון 'אתה' בפרשת קדושים (ויקרא כ, יד), שפירש רש"י אתה אחת הן לשון יוני הוא וכן בפרשת בא (שמות יג, טז) 'טט' בכתפי שתים, 'פת' באפריקי שתים (סנהדרין ד, ע"ב) אל יעלה בדעתך שהתורה כתבה אלו הלשונות שאינם לשון קודש, אלא הכי פירושו, כשברא הקדוש ברוך הוא עולמו לא היה רק לשון הקודש, כמו שכתב רש"י ז"ל בכמה דוכתי, וכשבלל הקדוש ברוך הוא הלשונות בדור הפלגה, בא לשון הקודש גם כן בשאר הלשונות, והתיבות הנזכרות לעיל הם לשון קודש, ונכללו בלשון יוני או בכתפי או באפריקי.

אלא שתירוצם לעינינו נראה דחוק מאוד, ראשית באם לא היה בלשון הקודש את המילה שתיים היינו אומרים שזאת מילה שנשכחה שכך אומרים בלשון הקודש שתיים טוט, ולהבנת הדברים ניתן דוגמא למשל המילה "גט" לא נמצאת בלה"ק (בכ"ד ספרים) ונניח היינו מוצאים שבאפריקי לספר גירושין קורין "גט" הייתי יכול לומר שזה מילה ששרשה בלשון הקודש ונשכחה, אבל כאן מיני וביה עולה תמיהה מדוע בכתפי זה טוט ובאפריקי זה פות והכל מדובר באותו מספר הידוע שתיים הלה דבר הוא.

אחר כל זאת נחזור ללשון הזהב של רש"י הקדוש מרא דכולא אורייתא ונקראם שוב היטב כשכל מילה משובצת במקומה ומתפרשת היטב, יפורק המגדל הבלול מדברי הראשונים והאחרונים והטוטפות יהיו מכוונות על מקומן בס"ד,

והנה הוא לפניכם:

טט בכתפי שם מקום כשרוצים לומר שתיים – [שתי אותות], אומר – (ירמוז ללשון הקודש וכן הוא אומר) טוט – (ששרשיו במילה "או-תות" טית ותיו מתחלפין, ופירוש ענין זה מתאים ביותר לענין יש אם למקרא או למסורת – שהוא נדון הסוגיא בסנהדרין). ואפריקי נמי מקום (שאם רוצים לומר שתי אותות – יש להם לשון נוספת ששרשה במילה מו-פת) וקורין [ומכנים זאת] פת,

ואם כך יובן שהמילה לטוטפות היא כמו שנאמר לאות ומופת וזה מקביל למילה ולזכרון, וכלשון הכתוב (בדברים כח כו) והיו בכך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם, ולא מדובר סתם במספר ארבע אלא שתי "אות" ושתי "מופת"[ו]אפשר להוסיף שרק בשפות אלו מצאנו מילה לשתי אותות בלבד ולא מיעוט רבים (שניים), ואכן חילוק גדול יש בין שני הפרשיות הראשונות – קדש והיה כי יבאך, שענינים יציאת מצרים והזכר חג הפסח וכן עניני הבכור וזהו "אות" סימן בין גוי מצרי ליהודי, ושתי הפרשיות האחרונות הם "מופת" שמע והיה אם שמוע שהם היחוד בין היהודי לקב"ה שהוא מבחינת מופת, והדברים יומתקו ביותר שהרי הזכרון הוא לזכור האותות והמופתים שביציאת מצרים, והפסוק בכללותו יתפרש היטב והיו ל"אות" (אחד) על ידך ולשתי אות ושתי מופת בין עיניך וכו', (ואמנם אפשר גם שנכתב בלשון הזה לטטפת שיש בו עוד משמעות כדברי מנחם שאולי באמת מפני זה הביאו רש"י, ואפשר עוד לדקדק דזהו ההסבר שבפרשת בא הוצרך רש"י להביא את דברי מנחם כי שם מדובר עדיין רק בשני הפרשיות שהם "אות" וזה עוד לפני מתן תורה, אבל אחר מתן תורה שניתנו הפרשיות שמע והיה אם שמע שהם מופת קוב"ה אורייתא וישראל וְלֹא הוּצֵרְךָ רַש"י להביא את דברי מנחם כי הלשון לטוטפת מיושב היטב אות ומופת).

וכפי שהרמב"ן (הנ"ל שם) מרחיב בכך (בענין אות ומופת) ונביא כמה ציטטות מלשוננו והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה ואמר ולזכרון בין עיניך שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הפרדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם ... ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון ומהם שיוודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את

האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זה התורה כלה ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח) להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ להורות על החידוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ולדור אחרון וכו'.

ואפשר להוסיף עוד לרמז בדרך שחילקום שתיים שתיים, פרשיות קדש והיה כי יבאך מדובר בהם מיציאת מצרים והם נקראים "טוט" שכל משמעות יציאת מצרים הייתה ב"אות" סימן- הדם על המשקום שהבדילה בין עם ישראל למצרים (גם בבכורות בין טיפה לטיפה), גם ירמז כתפי שהמצות נשאו בכתף, טט ר"ת טומאה טהרה המסמל את ההבדל בין המצרי ליהודי, ופרשיות שמע והיה אם שמוע נקראים "פת" שכל ענינם הוא הייחוד והאמונה והתורה שיש לעם ישראל שהם "מופת" לכל העולם (מופת הוא אות מיוחד יותר כפי שאמרנו), פת ר"ת פ'ה ת'ורה ת'פילה (ק"ש) – ודברת במ ושננתם וכו' המוזכרים בפרשיות אלו.

בשולי הדברים נסביר מדוע רש"י בזבחים ומנחות מפרש רק את כתפי, ובדרך כלל רש"י אינו חוזר לפרש רק כשיש צורך מיוחד בכך, ואפשר לומר או מפני שהמושכל הראשון העולה מן המילים "טט בכתפי" נראה "כטטפת" מפני האותיות הדומות, וגם שכתפי אינו מקום מוכר בימינו משא"כ אפריקי.

ונסיים בפרפרת נאה בעמדינו בין הטטפת שבפרשת ואתחנן לפרשת עקב, פרשת עקב פותחת בפסוק - והיה עקב תשמעון, כותב רש"י אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון עכ"ד, זקני ז"ל היה אומר לי שמצוות שאדם דש בעקביו הוא רמז למצוות תפילין שפעמים הרצועות נגררות על הקרקע ודורכין בעקביו, וכן איתא בילקוט מעם לועז (מקורו בספר שפתי ישנים) דהם רצועות התפילין וחוטי הציציות שלא יגררו על הקרקע מקום הילוך ודישת העקב, ואפשר לדרוש עקב עקב במסורה - עקב שמע אברהם בקולי, וכנאמר באברהם מחוט ועד שרוך נעל שבזכות [שעקב] זה זכו בניו לרצועה של תפילין וחוט של ציצית, ואפשר לרמז גם שמצוה קלה היא קשירת נעל שמאל כשם שקשר תפילין ביד שמאל, ובהגהת רעק"א על השו"ע מביא ראיתי בספר עמק המלך טעם לשבח ע"פ המאמר (הנ"ל) אם מחוט ועד שרוך נעל זכו לתפילין לכן ניתן חשיבות לשרוך הנעל לקשור דווקא

של שמאל תחילה לרמוז להנ"ל, ועומק הדברים שהיהודי נצרך בכל פרט ופרט להתקשר לדברים שבקדושה וגם בשרוך הנעל הנמצא בעקב למטה למטה חושב מהתפילין הנמצא למעלה, ומהטטפת שהם האותות הקושרים בינינו לקב"ה, והיפוך ידיים הוא שאין מקנחים בבית הכסא - המקום הנחות ביותר ביד ימין כי היא הקושרת את התפילין, וא"כ גם בפעולה זו חושב בע"כ על התפילין והוא הוא הקשר – הקשר לקב"ה בתפילין.

הערות והארות - וכן אשמח לקבל שאלות בלשון רש"י על הש"ס באימיל aharontemim@gmail.com או בטלפון 4388781292

אהרן פרנקל-תאומים

סופר סת"מ מאנטריאל

לע"נ זקני הרב יעקב בן הרב ישראל יצחק ז"ל קאננער נלבע כח אב תשנב

לע"נ זקנתי מרת פסיה בת הרב יוסף ע"ה הערזאן נלבע זך אב תשנד